

# Gästredaktörernas inledning

För några år sedan var det största orosmoln som hängde över Pride risken för angrepp från högerextremister. 2003 attackerade Nationaldemokraternas ungdomsförbund paraden och en deltagare misshandlades så svårt att han fick men för livet. Men när Stockholms Pridefestival nästa vecka drar igång för femtonde året kommer hoten från ett helt annat håll. (Brandel 2012)

**SÅ SKRIVER TOBIAS** Brandel i *Svenska Dagbladet* inför Stockholm Pride 2012. Hoten som han anspelar på kommer från det som senare i massmedia beskrivs som vänsterextremistiska queeraktivister. Rubriken på artikeln talar också sitt tydliga språk: "Pride kidnappas från vänster". Efter Brandel följer en rad artiklar på samma tema, som alla pekar ut en radikal vänsteranarkistisk queerfalang som det kanske största hotet mot LHBT-rörelsen (se exempelvis Kolsjö 2012; Letmark 2012; Nordfeldt 2012). Motiven, som Brandel skriver, är inte längre homofoba, utan politiska. Incidenterna han bygger sin argumentation på är de konflikter som utspelat sig mellan å ena sidan queer/anarkister/vänsterradikaler, och å andra sidan mer liberala, assimilationsinriktade HBT-aktivister på bland annat Uppsala Pride, HBTQ-Festivalen i Göteborg och Stockholm Pride 2012. De senare anklagar de förra för att skapa ett intolerant klimat där politiska meningsmotståndare inte kan samsas sida vid sida. De förra anklagar de senare för att vara en del av s.k. *pinkwashing*, d.v.s. att låta sig användas som täckmantel för att, i demokratins

namn, reproducera en nyliberal rasistisk ordning där den huvudsakliga fienden framställs som muslimska invandrare från syd.

Skriverierna är intressanta på flera sätt. Dels visar de hur attraktivt det tycks vara för mainstreammedia att uppmärksamma splittringar och konflikter inom en rörelse som utifrån sett "borde" hålla samman. Dels synliggör de en potentiell skiljelinje mellan de aktivister som menar att LHBTQ enbart handlar om sexuell läggning – och de som vill hävda att LHBTQ-frågor har långt större bäring än så. Dessutom synliggör de hur queeraktivism, såsom den beskrivs, numera uppfattas som en rätt het potatis. Tobias Brandel frågar sig till och med i sin artikel om det är "dags att sätta p för q i hbtq?" Från att, några år tidigare i svensk massmedia, huvudsakligen ha framstått som okontroversiell och något ofarlig, beskrivs den nu som en ytterst oroande och farlig samhällskraft – en rörelse som hotar att störta samhället på ända.

## En queer historia

Detta temanummer av *lambda nordica* handlar om motstånd och fokuserar queeraktivism i Sverige. Vår avsikt har varit att samla artiklar som på olika sätt belyser vad queeraktivism är, vad den gör och hur den kan förstås i ett historiskt sammanhang. Därför avgränsar vi oss inte enbart till den period då queeraktivismen växt fram – vilket brukar beskrivas som mitten av 1990-talet och framåt. Vi knyter också an till den lesbiskfeministiska rörelsens historia som queer kan sägas vara en del av. Berättelsen om vad queeraktivism är brukar nämligen allt som oftast begripliggöras med avstamp i en specifik historieskrivning, en viss sorts kanoniserad berättelse om LHBTQ-aktivismens utveckling över tid. Denna kronologi beskriver hur en homopolitisk rörelse växer fram under 1970- och 1980-talen i västvärlden, parallellt med en lesbiskfeministisk aktivism. Inom båda rörelserna fanns en uttalad strävan att utmana den patologiserande diskursen kring homosexuella som sjuka och avvikande. Den lesbiskfeministiska kampen innefattade även ett motstånd mot patriarkat och kärnfamiljsnorm, liksom ett ifrågasättande av konstruktionen av den homosexuella kvinnan som manhaftig och mäsidentifierad. En ny identitet som stolt och öppen lesbisk respektive

bög var central, med ökade krav på rättigheter, synlighet och representation samt, åtminstone för vita bögar och lesbiska ur medelklassen, en önskan om normalisering och assimilering.

Denna rörelse utmanas senare av en queerpolitisk agenda, som ifrågasätter essentialiserande förståelser av kön, sexualitet och identitet, hyllar alternativa genusuttryck och efterlyser en mer intersektionell maktanalys och politik (Jagose 1996; Rosenberg 2002; Wickman 2010). I denna kamp är de USA-baserade aidsaktivistgrupperna Queer Nation och Act Up ofta upprepade referenspunkter som "queeraktivismens början".

Denna bild, till stora delar baserad på en amerikansk historieskrivning, stämmer för många länder i västvärlden. Däremot inte för alla – och inte ur alla aspekter – något som senare års forskning från andra kulturella kontexter ger prov på (Downing och Gillett 2011). Som Robert Kulpa och Joanna Mizielska visar i *De-centering western sexualities* (2011) speglar den exempelvis inte en östeuropeisk kontext, där en öppen homopolitisk rörelse inte föregår den queeraktivistiska, utan snarare etableras samtidigt under 1990-talet (jfr Kis 2012; Szulc 2012). Inte heller återspeglar den nödvändigtvis situationen i många asiatiska länder, som James Welker och Lucetta Kam (2006) synliggör i sin diskussion av hur den amerikanska begrepps- och historieimperialismen bryts mot lokala asiatiska diskurser av kön och sexualitet (se även Liou 2005).

Även i en nordisk kulturell kontext kan det ifrågasättas huruvida den nordamerikanska historieskrivningen speglar aktivismens framväxt. I ett svenskt sammanhang är det tydligt att aktivismen starkt influerats av den amerikanska, i idégrund såväl som till form, redan från den lesbiska feminismens framväxt. Samtidigt beskriver exempelvis Hanna Hallgren (2008) hur frågor om ras i tidig svensk lesbisk feminism är tämligen frånvarande till skillnad från i USA, medan närheten till den marxistiska rörelsen gör klassfrågan särskilt viktig (något som för övrigt även fortsättningsvis tycks vara en skillnad mellan en europeisk och nordamerikansk kontext, se Downing och Gillett 2011). Ulrika Dahl (2011) påpekar att introduktionen av queerteori i den svenska akademien inte, som den etablerade historieskrivningen gör gällande, föregås

av etablerade *gay and lesbian-studies*. Dessutom tycks, som Don Kulick (2005) menar i *Queersverige*, kopplingen mellan queer och feminism bli extra tydlig när queer etableras i Sverige, medan den sexliberala dimensionen snarare tonades ner.

Det finns även en annan invändning mot den historieskrivning vi just presenterat. Sociala rörelser och aktivism brukar ofta, i likhet med ovanstående berättelse, beskrivas i termer av brytningar och konflikter. Inte sällan formuleras dessa i form av generationskonflikter, där en yngre generation tar avstånd från en äldre generations sätt att tänka och agera. Narrativen som skapas bildar gärna en linjär utvecklingshistoria från då till nu, där "framsteg" följer på "framsteg" och nuet framstår som den ultimata slutstationen och den mest rimliga lösningen. Eller: där dåtiden exotiseras och framstår som bättre, mer solid och "på riktigt". I praktiken är emellertid historien mer komplex och bör hellre förstås i termer av kontinuitet, förskjutningar och förändringar, något exempelvis Clare Hemmings (2011) påpekat angående den feministiska rörelsens historieskrivning. I ett sexualpolitiskt sammanhang betyder detta att queeraktivismen bygger på insikter utvecklade inom bland annat den lesbiskfeministiska rörelsen, samtidigt som den utvecklats i motsättning till delar av den, liksom till den dominerande assimileringsideologi som i vissa fall präglat homorörelsen (se Hallgren i detta nummer).

I vårt eget gemensamma forskningsprojekt, där vi undersökt livsvillkor och motståndstrategier med utgångspunkt i äldre och yngre lesbiska och bisexuella kvinnors och queerpersoners berättelser, synliggörs både kontinuitet och konflikter mellan generationerna (se t.ex. Ambjörnsson 2010; 2011a; 2011b; kommande; Ambjörnsson och Bromseth 2010; Bromseth 2010; 2013; kommande a och b).<sup>1</sup> Påfallande ofta är det emellertid svårt att sortera in forskningssubjektens erfarenheter i då- och nutid, äldre och yngre, lesbisk kontra queer. Många berättelser går helt enkelt på tvärs med den linjära historieskrivningen. I detta nummer vill vi ta fasta på dessa insikter – vi har valt artiklar som visar på aktivism då och nu, men som också aktualiserar kontinuitet och brytningar på tvärs med tid och generation.

## Ett historiskt och kulturellt sammanhang

En problematisering av en linjär historieskrivning innebär emellertid inte att de historiska sammanhangen blir oviktiga. Så inte heller den kulturella kontexten. I detta nummer utgår artiklarna från och diskuterar aktivism i Sverige, vilket betyder att vi delvis kommer att uppehålla oss vid den svenska politiska, historiska och kulturella kontexten. Samtidigt är queeraktivismen, som läsaren snart ska se, inte nödvändigtvis nationellt isolerad. Aktivister förflyttar sig mellan länder, lever tidvis på andra platser och hämtar inspiration från andra kulturella kontexter. Detta gäller såväl den nordamerikanska queerkulturen som den svenska.

I en västerländsk kontext har den senmoderna perioden kommit att betraktas som en brytningstid. På intimitetens och sexualitetens område har radikala förändringar ägt rum under en relativt kort tidsperiod, inte minst i Sverige (Johansson 2009; Andersen 2011; Borgström 2011). I "den nya öppenheten", som Tiina Rosenberg (2002) kallat det svenska sammanhanget från 1998 och framåt, tar icke-heterosexualiteten plats på nya sätt i det offentliga rummet, i medier och andra kulturella representationer. Under samma tidsperiod har lesbiska, homo- och bisexuella fått rättigheter som liknar heterosexuellas (se Rydström 2004). Numera kan samkönade par gifta sig och provas för adoption, och samkönade kvinnopar kan få hjälp med insemination. Samtidigt ser vi hur heterorelationella normer tycks förskjutas från ett ideal om monogama livslånga äktenskap med barn, till ökad individualisering, seriemonogami och flerfamiljskonstellationer, där även det samkönade paret till viss del kan sägas passa in (Roseneil och Budgeon 2004). "Kärnfamiljshomo" har blivit ett begrepp för att beskriva ett samkönat par som lever upp till dominerande normer om tvåsamhet och en viss sorts medelklassliv – med en enda skillnad, det samkönade. För transsexuella har den nya äktenskapslagen inneburit en praxisändring gällande det i lag fastställda kravet om skilsmässa vid juridiskt könsbyte. Efter en utdragen lagändringsprocess kommer även kravet om sterilisering vid könskorrigering behandlings att försvinna under 2013.

Även diskrimineringslagarna har ändrats gällande sexuell läggning. Lagar mot diskriminering i arbetslivet, liksom inom det sociala området,

boende och skola, införs gradvis mellan 1999 och 2011. Transsexuella har länge omfattats av könsdiskrimineringslagen, men för transpersoner överlag sker detta först 2009, genom ett tillägg i diskrimineringslagen där könsöverskridande identitet eller uttryck läggs till. 2009 avskaffades också transvestism, tillsammans med fetischism och sadomasochism, som sjukdomsbegrepp.<sup>2</sup>

Samtidigt med dessa förändringar ökar rapporteringen av hatvåld mot icke-heterosexuella och personer med könsöverskridande uttryck eller identiteter (Tiby 1999; Tiby och Sörberg 2006). Ökningen kan dels förklaras med den nya öppenheten och synligheten – att det helt enkelt är mer möjligt att trakassera och hota den som är synlig i offentligheten. Dels kan den förstås i ljuset av att ökade rättigheter kan stärka den utsattas upplevelse av att kränkningar som sker inte är acceptabla, vilket i sin tur kan leda till ökad benägenhet att anmäla (Tiby 2010). Den kan också tolkas som ett uttryck för en ökad polarisering mellan grupper i samhället, vilket skulle kunna resultera i mer våld.

Det är i detta historiskt specifika, sociala sammanhang – med ökade juridiska rättigheter, ökad synlighet och fortsatt relativt stor utsatthet – som queeraktivismen tagit form i Sverige. Introduktionen av queerteoretiska perspektiv i vissa akademiska discipliner, kanske framför allt inom genusvetenskapen, har också varit viktiga för queeraktivismens framväxt (Borgström 1998; Kulick 2005). Inom de genusvetenskapliga sammanhangen utvecklas queerteorin framför allt i dialog med feministisk teori, något som även påverkat aktivismen (och vice versa). Kopplingen mellan feminism och queer är så pass central att stora delar av queeraktivismen av idag kallar sig för just queerfeminism (Ambjörnsson 2006).

Möjligen bör denna koppling mellan feminism och queer analyseras mot bakgrund av feminismens förhållandevis starka inflytande på både politik och samhälle i Sverige (Dahl 2011). Troligt är att queerteorins relativt sett stora genomslag i det offentliga samtalet kan förklaras just med hjälp av dess närhet till den feministiska tanketraditionen. Sedan ett tiotal år tillbaka dyker queer som begrepp upp i offentliga samtal, massmediala sammanhang liksom i realpolitiken – det har etablerats, utmanats och förhandlats. Vissa menar att queerbegreppets radikala

innehåll har urvattnats – att queer i vissa sammanhang snarast har kommit att stå för en viss typ av urban, kommersiellt gångbar livsstil (Kulick 2005). Samtidigt – och parallellt med denna utveckling – kan skönjas en politisk radikaliserings, där kön, sexualitet och samlevnadsnormer utmanas, såväl inom som utanför etablerade organisationer som RFSL och Pride-festivaler (Sörberg 2010).

### **Ett forskningsområde – introduktion av artiklarna**

Så, hur ser då den aktivism vi talar om ut i praktiken? Vad gör aktivisterna? Forskningen som bedrivits på området ger lite olika svar på den frågan. I artikeln "Queer activism: what might that be?" försöker Jan Wickman (2010), med utgångspunkt i ett forskningsprojekt om queeraktivism i Norden, ringa in queeraktivismen som social rörelse. Wickman pekar på att i queeraktivismen finns ett uttalat motstånd mot normalisering – snarare än att kämpa för acceptans på majoritetssamhällets premisser vill queeraktivismen ifrågasätta de maktstrukturer och normer som skapat själva uppdelningen mellan det s.k. normala och det avvikande. Här ryms även ett ifrågasättande av föreställningen om stabila och enhetliga identiteter. Vidare nämner Wickman ett fokus på allians och samarbete med andra politiska rörelser (en sorts intersektionell ansats). Snarare än att enbart rikta in sig på sexualpolitiska frågor finns en vilja att analysera sexuella maktordningar i relation till andra maktstrukturer i samhället, exempelvis sådana som har med ras, genus och funktionalitet att göra. Dessutom urskiljer han en upptagenhet av det s.k. abjekta (d.v.s. det som majoritetskulturen uppfattar som äckligt, avvikande och obegripligt). Ytterligare en aspekt är upptagenheten av det som i en klassisk marxistisk analys brukar sorteras under "det kulturella". Snarare än att betrakta kulturella uttryck, såsom kläder, utsmyckningar och olika former av iscensättningar, som mindre grundläggande och centrala för maktanalysen, tycks dessa ofta vara själva utgångspunkten för aktivismen.

Wickmans iakttagelser återspeglas delvis i annan samtida forskning om queeraktivism i ett svenskt/nordiskt sammanhang. Under den senare delen av 2000-talet har queeraktivismen framför allt präglats av en allt-

mer omfattande intersektionell analys, i synnerhet har den anti-rasistiska och anti-kapitalistiska aktivismen blivit en viktig del av det queeraktivistiska (Buchardt 2008; Rosenberg 2008; Nielsen 2009; Wasshede 2010). Likaså har transfrågor kommit att få en alltmer framskjuten plats på den aktivistiska agendan, liksom frågor om funktionalitet och kropp (Engdahl 2010; Ahlsdotter, Nielsen och Hård 2011; Bremer 2011).

Även normkritiken, som delvis tycks ha blivit synonym med samtida queeraktivism, återspeglas i forskningen. Mer övergripande handlar det om en queer kritik av hur samhället bygger på och upprätthåller en heteronormativ genusordning (Ambjörnsson 2006). Men det handlar också om en intern kritik av den LHBT-rörelse, där kampen för äktenskaps-, reproduktions- och adoptionsrättigheter varit central (Gustavson 2006; Ambjörnsson 2010; Wasshede 2010). Normkritiken omfattar även det uttalade queeraktivistiska motståndet mot *pinkwashing*, som vi beskrev i inledningen.

Det fokus på kulturella uttryck och iscensättningar som Wickman tillskriver samtida queeraktivism tematiseras också i annan aktuell forskning. Här handlar analysen till stora delar om att problematisera och diskutera den eventuella subversiva potentialen i att iscensätta genus och sexualitet på alternativa sätt, såsom exempelvis inom dragkingkulturen (Olovsson Lööf 2008), i femme-praktiker (Dahl 2008; 2009; Ambjörnsson 2011b) eller bland queera bögar (Wasshede 2010).

De områden Wickman listar återkommer även i två av artiklarna i detta nummer. Cathrin Wasshede beskriver hur radikala queeraktivistgrupperingar i Göteborg använder sig av just det abjekta – i form av smuts och hat – som ett retoriskt redskap för att ställa etablerade genus- och sexualitetsnormer på ända. Med utgångspunkt i en analys av bland annat den årligt återkommande Heterohatets dag samt musikvideon *Gråt allians av vårt hat* (producerad i anslutning till valet 2010) diskuterar hon hur det abjekta blir en möjlighet för queera positioner att både undvika normalisering och assimilering, och skapa gemenskap. Dessutom, visar Wasshede, är det retoriska hatet paradoxalt nog ett sätt att skapa humor och glädje i tillvaron.

Skapandet av en gemenskap är centralt även i Ingrid Rybergs artikel

om relationen mellan aktivism och sexualitet i den samtida queera feministiska lesbiska porrfilmskulturen. Ryberg visar hur den porraktivism som ofta brukar beskrivas som en brytning mot äldre feministiska generationers syn på porr, sexualitet och begär bygger på såväl insikter från 1970-talets andra vågens feminism, som 1980-talets sexradikala kritik av densamma. På så sätt problematiserar hon tid och historisk förändring som en linjär utvecklingsberättelse.

Tiden har en central plats även i Hanna Hallgrens artikel, där hon undersöker hur utvecklandet och användningen av ett begrepp – ”den kvinnoidentifierade kvinnan” – blev ett sätt för den lesbiskfeministiska rörelsen att skapa nya identiteter i opposition mot tidens föreställningar om homosexuella kvinnor. Genom att följa figurationen ”den kvinnoidentifierade kvinnan” genom 1970- och 1980-talets lesbiska kvinnorörelse visar Hallgren hur begrepp reser genom tiden – hur de uppfattas och används på olika sätt (och ibland påfallande liknande sätt) beroende på historisk kontext. Hallgrens artikel blir i detta sammanhang en välbehövlig påminnelse om hur den queeraktivism vi ser i det samtida Sverige i mångt och mycket bär med sig idéer från andra generationers aktivister.

De artiklar vi samlat tematiserar alltså tid och historisk linjäritet. Men de tematiserar också tydligt plats. Ryberg diskuterar hur den porraktivism hon studerar är påfallande transnationell till sin karaktär – den reser, hämtar inspiration och gör nedslag i platser som överskrider nationsgränserna. Och i Wasshede's artikel rör sig aktivismen till stora delar i ett specifikt offentligt rum – på gator och torg liksom i mediala sammanhang som internet.

## **Vardagsaktivism**

Aktivismen vi läser om i artiklarna är uppenbart offentlig – den består av aktioner, manifestationer, festivaler och demonstrationer. Men, som alla skribenterna visar, handlar den också om att skapa just plats – eller rum – för att utforska alternativa sexualiteter. Rum som kanske inte alltid är offentliga till sin karaktär, eller som inte nödvändigtvis vänder sig utåt. I det följande ska vi, med utgångspunkt i vårt eget forskningsprojekt, diskutera de aspekter av aktivism som utgörs just av mer

vardagliga handlingar – som att någon står upp för sin åsikt, är öppen med sitt sätt att leva, propsar på att klä sig könsöverskridande, eller vågar sig hem i tunnelbanan trots mörkrets inbrott. De mer vardagliga aspekterna visade sig nämligen vara av stor vikt när personerna vi intervjuade i vårt forskningsprojekt ombads att prata om sin aktivism. I en gruppintervju, där vi samlat fyra LHBTQ-politiskt aktiva personer ur olika generationer, flyter exempelvis samtalet ganska snabbt över från regelrätta aktioner och organiserade manifestationer till mer vardagliga ställningstaganden. Karin, som är närmare sjuttio år, beskriver hur hon alltid varit öppen med sin tjugooåttå år långa relation med en annan kvinna.<sup>3</sup> För henne är själva öppenheten att betrakta som en form av aktivism i vardagen. Och Max, som är transperson i tjugooårsåldern, formulerar sig så här:

Sen blir det på nåt sätt aktivism för mig i mitt privatliv, när en hela tiden måste komma ut med ett annat kön än det folk läser en som. Det blir ju också aktivism på ett sätt – på gott och ont – det är inte alltid en vill det. När en är ute på stan, och folk reagerar och kommenterar. Att en blir nån sorts politisk... Jag väljer inte att låta bli att hängla med min partner även om jag vet att folk reagerar. Det kan en väl också se som aktivism kanske.

Det Karin och Max talar om är vardagligt liv – vardagsliv. Men det kan också betraktas som politik och som motstånd. I sin klassiska studie bland jordbrukare i Malaysia diskuterar antropologen James Scott (1985; 1992) vad motstånd är och kan tänkas vara. Scott vänder sig mot en definition av motstånd som huvudsakligen fokuserar formell politisk aktivitet. Sådan kan, menar Scott, vara normen för de som har tid, råd och kulturella resurser. För de som har mindre makt är motståndet inte sällan informellt, dolt och icke-konfrontativt – att betrakta som ett slags vardagens "infrapolitik" (jfr Lilja och Vinthagen 2009).

Ett sätt att förklara till synes vardagliga handlingar som en form av motstånd är alltså att sätta dessa i relation till den berörda gruppens tillgång till formell makt. Ett annat sätt är att närmare undersöka den form av förtryck som gruppen utsätts för.

Sociologen Philomena Essed (1991) talar om vardagsrasism för att beskriva en strukturell diskriminering i vardagen som ofta ter sig välbekant och därför blir regelmässig. De människor som utsätter andra för vardagsrasism är ofta omedvetna om dess konsekvenser. I vissa fall är även de som utsätts för vardagsrasismen så vana att de inte reagerar nämnvärt. Samtidigt, menar Essed, är upplevelsen av vardagsrasism en ackumulerad kunskap, som bygger på en levd erfarenhet. Alla sammanlagda erfarenheter av rasism i vardagen får en alltså att tolka det höjda ögonbrynet som ett tecken på rasism, inte enbart som ett olyckligt sammanträffande.

Trots den uppenbara faran med att oreflekterat likställa olika former av förtryck vill vi här, i ett tankeexperiment, översätta Esseds tankar till en annan sorts förtryck, nämligen heterosexism. Med hjälp av Essed skulle vi då kunna tala om en vardagsheterosexism som, åtminstone i teorin, går att skilja från homofobi eller homonegativism, såtillvida att den är mer slentrianbetonad, sällan illvilligt menad och ofta ganska svår att lokalisera (jfr Borgström 2011). Vardagsheterosexism skulle exempelvis kunna utgöras av de oförstående blickarna, det aktiva bortseendet och det rutinmässiga osynliggörandet av queera livsformer och icke-normativa genuspresentationer som genomsyrar samhället. Poängen här blir att det motstånd som föds mot vardagsheterosexismen är att betrakta som just en form av vardagsaktivism.

## **Säkra platser**

Så, hur kan då denna form av aktivism se ut? Ja, naturligtvis på en mängd olika sätt, beroende på tid och plats, ålder och generation, politisk och social tillhörighet. Här kommer vi emellertid att ta fasta på ett område som tycks centralt över såväl tid som generationsgränser, och som också löper som en röd tråd genom artiklarna i detta temanummer, nämligen skapandet av säkra platser. Platser där en får vara i fred från påhopp och glåpord, där en kan umgås med likasinnade, där en kan pusta ut och hämta kraft och – inte minst – där en kan formulera strategier för att utvidga sina arenor och förändra sin omgivning.

Nancy Fraser (1990) använder begreppet motoffentlighet, *counter public*, för den sorts parallella arena där underordnade grupper uppfinner

och cirkulerar motdiskurser – något som i sin tur tillåter dem att formulera andra tolkningar av sina identiteter, intressen och behov. Motoffentligheten blir en plats där gemensamma argument och agendor skapas, där politik bedrivs. Men motoffentligheten är också en plats där underordnade grupper kan söka gemenskap, dra sig undan och få vara ifred. En sorts känslomässig gemenskap som fungerar skyddande för den enskilda individen. Det är delvis ur denna dubbla funktion, att den är både utåt- och inåtriktad, som Fraser menar att motoffentligheten hämtar sin förändrande potential (se även Warner 2000; Fraser 2006). Plats kan alltså, utifrån dessa resonemang, förstås både i en konkret och mer abstrakt mening. Själva har vi valt att beskriva skapandet av säkra platser ur några olika aspekter – spatiala, temporala och sociala.

En form av vardagsaktivism handlar alltså om att hitta och skapa säkra platser i rent spatial bemärkelse. Skapandet av sådana platser är ett centralt tema i homosexualitetens historia. I tider då samkönad sexualitet var straffbelagd handlade överlevnaden framför allt om att hitta säkra mötesplatser, undan stat och polis, där en kunde träffas, knyta kontakter och leva ut sin sexualitet. I *En annan stad*, som handlar om homoliv i 1950-talets Göteborg, beskriver Margareta Lindholm och Arne Nilsson (2002) hur de säkra platserna existerade i relativ tystnad och parallellt med en utbredd, negativ attityd gentemot all sexuell avvikelse. Två årtionden senare, i takt med kvinno- och LHBTQ-rörelsernas framväxt, ser vi hur de alternativa rummen blivit en fråga på en öppen politisk dagordning. Hanna Hallgren (2008) lyfter exempelvis fram etablerandet av Kvinnohuset på Snickarbacken i Stockholm som viktigt för den lesbiska kvinnorörelsens utveckling. Och den feministiska kursgården Kvinnohöjden har, sedan den startades år 1981, erbjudit en feministisk gemenskap framför allt under sommaren.

Skapandet av så kallade säkra mötesplatser har alltså varit centralt i LHBTQ-rörelsens historia. Därför är det intressant att de säkra platserna, även i samtiden, visar sig vara en central motståndsstrategi för många queeraktivister (jfr Wasshede 2010; Göransson 2012). Till stor del är det en fråga om just säkerhet. För trots att en rad lagar har ändrats i mer LHBTQ-vänlig riktning de senaste åren – trots att såväl sexuell

läggning som avvikande könsuttryck omfattas av diskrimineringsskyddet och att LHBTQ-frågor fått allt större utrymme på den allmänpolitiska agendan – är den fysiska utsattheten (som vi tidigare nämnt) fortfarande stor. Kajsa beskriver exempelvis hur människor kan skrika saker efter henne och flickvännen i tunnelbanan, och ibland till och med spotta på dem. Och Max berättar hur det ofta händer att folk, helt utan anledning, kräver att få veta om han är en kille eller tjej. Karin, som varit homopolitiskt aktiv de senaste trettio åren, beskriver våld och hot om våld som en integrerad del av vardagen:

**Karin:** Vi hade ju det här tråkiga med den här yxmördaren som kom och högg ner en av våra kuratorer [på RFSL:s stockholmskontor]. Och det ordnades jättebra med krisbearbetning och så, det funkade alldeles utmärkt. Men det som jag upplevde, som ju var en av de äldsta där, var att för mig var det här ingen överraskning, för mig var det lite ”jaha, nu har det hänt”. Medan för dom yngre blev det en total överraskning. En hade inte förväntad sig det här otäcka. Medan för mig som har varit med i många år och upplevt ganska mycket, var det ingen överraskning. Det var mer att nu har det hänt. Så jag var inte – jag var chockad och allt sånt där, men jag var inte överraskad ett dugg. Jag tror vi upplevde det väldigt olika.

**Kajsa:** Alltså, jag kommer ihåg det, det var ju värsta chocken! Jag menar, jag står varje dag och pratar om att ”såhär många procent utsätts för hatbrott bla bla” och så händer det på riktigt! Men vänta lite, liksom, vad är det här för nånting?

Det finns alltså en tydlig anledning att noggrant välja de platser en vistas på i vardagen. I sin avhandling beskriver Michelle Göransson (2012, 59) detta fenomen i termer av ”riskgeografi” – de lesbiska deltagarna i hennes studie ansåg sig ständigt nödgade att avkoda och riskbedöma situationer, platser, tidpunkter, människor och ljud. På samma sätt tycks det förhålla sig bland aktivisterna vi intervjuat. Därför försöker de också navigera mellan mer eller mindre möjliga rum, de orienterar sig mot vissa platser framför andra. Många nämner arbetsplatsen och vännerna,

men det handlar också om det område en väljer att bo i, hur en bor, vilken utbildning en går, vilka caféer en fikar på, klubbar en besöker och barer en hänger på. Och i de fall en upplever att det inte existerar platser där en känner sig säker, väljer många att aktivt försöka skapa platserna själva. Dessa platser upplevs som trygga möjligheter att träffa nya människor med liknande intressen och inställning till livet.

De säkra platserna ger alltså möjlighet att få bekräftelse och känna sig begriplig i andras ögon. Men de ger också utrymme att försöka ändra förutsättningarna för ens existens. Här formuleras politiska strategier, skrivs manifest och knyts nya kontakter. Här skapas nya begrepp som blir en gemensam språklig bas. Och här kan en kalla sig det namn en vill heta, alldeles oavsett vad Sveriges namnlagar säger.

## **Sociala platser**

Vi ser alltså hur platsen, i rent spatial bemärkelse, blir en viktig del av den vardagsaktivism som bedrivs. För att känna sig trygg, säker, begriplig och få energi till motstånd krävs en någorlunda säker fysisk tillflyktsort. Men det är naturligtvis inte enbart fysiska platser som borgar för en sorts säkerhet. Även sociala relationer kan betraktas som en form av potentiellt säker plats. För många av de intervjuade personerna är också sociala relationer – och viljan att skapa alternativa familjekonstellationer bortom kärnfamiljsnormen – en viktig del av deras politiska engagemang. Flera av dem talar i termer av utökad familj, vald familj eller den politiska familjen (jfr Weston 1991). Många lever i kollektiv och experimenterar med olika former av flersamhet, polyamori och relationsanarki. Andra skaffar barn med sina vänner och har romantiska kärleksrelationer med människor de inte bor ihop med (Ambjörnsson 2010; Bromseth 2013). Anita, som är i sextioårsåldern, lever exempelvis under vinterhalvåret tillsammans med sin partner av samma kön. På sommarhalvåret flyttar hon emellertid till sin kolonilott i en annan del av landet, där hon lever ett kollektivt liv tillsammans med sina vänner från den lesbiskfeministiska rörelsen. Hennes familj är alltså att betrakta som en kombination av kärlekspartner, vänner och politiska allierade.

Skapandet av alternativa familjerelationer måste förstås mot bak-

grund av de ofta trassliga banden till den biologiska ursprungsfamiljen. Många av de vi intervjuat, såväl yngre som äldre, har en någorlunda bra, men inte så nära relation till sina föräldrar och sin biologiska släkt. Andra har aldrig känt sig speciellt hemma i sitt föräldrahem. Så är det exempelvis för Micki, som under flera år efter att hen flyttat hemifrån inte alls hade någon kontakt med sin ursprungsfamilj, trots att de bodde i samma stad. Micki beskriver det som att hen redan som barn sökte sig bort från ursprungsfamiljen. Idag ser hen att det handlade om att hen inte kände sig sedd eller accepterad som den var – en transperson.

Malena, vars föräldrar reagerade kraftigt negativt när hon kom ut som lesbisk på 1980-talet, har sedan dess haft en ganska distanserad relation till sin biologiska ursprungsfamilj. När mamman på äldre dagar behövde hjälp valde Malena att ställa upp, vilket samtidigt betydde att hon fick stå ut med mammans klagomål inför äldreomsorgspersonalen om hur dåligt hon mårde på grund av dotterns lesbiskhet.

För många personer betyder LHBQTQ-identiteten helt enkelt ett brott mot ursprungsfamiljen, eller en mycket distanserad relation. Den valda familjen blir därför ett konkret sätt att säkra sin överlevnad i ett samhälle som premierar heterosexuell familjebildning och tvåsamhet. Den blir på så sätt en sorts säker – eller *säkrare* – plats.

Men ett fokus på alternativa relationer bör inte enbart tolkas som ett möjligt skydd mot utsatthet. Det är också att betrakta som en politik, en sorts aktivt motstånd. I ett samhälle där såväl den heterosexuella kärnfamiljen som tvåsamheten står som idealmodell för hur vi förväntas vilja leva våra liv – och där denna modell dessutom premieras och speglas såväl kulturellt som socialt och ekonomiskt – blir skapandet av alternativa relationsmönster att betrakta som ett aktivt ifrågasättande, en sorts vardagsaktivism. Det kan handla om små markeringar i vardagen – som när Al propsar på att få ta med sin närmaste vän på familjemiddagen istället för sin flickvän. Eller om mer omfattande ställningstaganden, som att leva i kollektiv med vänner, kärlekspartners och barn, snarare än i en mer traditionell tvåsamhet, att välja att skaffa barn med en eller flera vänner snarare än med en kärlekspartner, eller att helt och hållet låta bli att skaffa barn.

## Temporal platser

Hittills har vi visat hur den vardagsaktivism som går ut på att skapa säkra platser sker i relation till spatialitet och socialitet. Den sista aspekten vi vill lyfta fram är den temporala. Flera av personerna vi intervjuat, såväl äldre som yngre, beskriver nämligen hur de, i och med LHBTQ-identifikationen och det politiska engagemanget i LHBTQ-frågor, kommit att ta del i nya ritualer och högtider. Årets temporala karta har helt enkelt delvis ritats om – istället för jul, nyår, påsk och midsommar är det, som Kajsa beskriver, Pride, kvinnodagen (8 mars) och 1 maj som framstår som årets höjdpunkter. Flera av de intervjuade väljer också bort att fira högtider som jul, med hänvisning till att dessa återkopplar till och understödjer det heteronormativa kärnfamiljsideal som många rört sig bort ifrån. Återigen andra skapar egna alternativa jultraditioner – som exempelvis julfirande på hemlig lokal, där hemlösa, utkastade LHBTQ-personer och gömda flyktingar kan komma och fira tillsammans. Ett annat exempel är midsommarfirandet på den lesbisk-feministiska kursgården Kvinnohöjden, som blivit något av en tradition för många som velat undvika traditionell midsommar. Man skulle, med Judith Jack Halberstam (2005), kunna tala om en queer tid, som löper parallellt och på tvärs med den gängse tidräkningen. På så sätt finns det även en temporal aspekt av skapandet av säkra platser.

Vi har, genom dessa exempel, velat synliggöra de vardagliga aspekterna av den aktivism som LHBTQ-personer ägnar sig åt och som i många fall går under namnet queeraktivism. En gör inte nödvändigtvis alltid motstånd på traditionellt politiskt sätt, genom att skriva manifest, delta i manifestationer och sitta i möten, utan också genom att i vardagen helt enkelt propa på sin rätt att få existera. Här spelar skapandet av säkra platser – vare sig de är spatiala, sociala eller temporala – en viktig roll.

Varför – slutligen – är det då meningsfullt att uppmärksamma vardagsaktivism? En poäng handlar om att synliggöra de vardagliga handlingar som tar tid, energi och mod, men sällan brukar beskrivas som politiska. Historiskt sett har frågor som rör genus och sexualitet ofta betraktats som privata spörsmål, som bäst hör hemma i den personliga sfären. I en vänsterideologi, där klassförtryck av tradition har ansetts

föregå andra former av förtryck, har genus- och sexualitetsfrågor lätt bortförklarats som mindre politiska. Avvikande sexualitet har dessutom ofta framställts som ett individuellt problem – som enbart rör ett fåtal människor och därför inte har större politisk bäring i samhället.

En annan poäng – som vi specifikt vill lyfta fram här – handlar om att vi, just genom att fokusera vardagliga ställningstaganden, tycker oss synliggöra de kopplingar som finns mellan och över generationsgränser. Likheter mellan den aktivism som bedrivs nu och då, av äldre och yngre, lesbiska feminister och queerfeminister, är på många sätt slående. Och de skillnader som existerar kanske inte alltid finns mellan de grupper vi vant oss vid att ställa emot varandra. På så vis har ett fokus på vardagsaktivism blivit en väg att nyansera den ofta polariserade historieskrivningen, där ”nu” lätt blir en intäkt för bättre, mer modernt och uppdaterat och ”då” står för gammeldags och förlegat – eller där ”nu” står för degenererat, ytligt, politiskt ointressant medan ”då” står för autentiskt och viktigt på riktigt.

En sista anledning att uppmärksamma de vardagliga aspekterna av aktivism handlar om insikten att motstånd – om vi följer Foucault – alltid måste förstås i relation till den makt som utövas. Som vi tidigare beskrivit är Sverige av idag ett samhälle med relativt stor öppenhet, där LHBTQ-personer i stort sett innehar samma rättigheter som heterosexuella och där normer för samlevnad successivt har förskjutits mot större tolerans mot och inkluderande av normbrytare. I ett sådant samhällsklimat, där makten istället uttrycks mer subtilt och med andra medel än de formella, kan det vardagliga motståndet bli en möjlig väg att få syn på hur makten fungerar, reproducerar sig och tar form. Den aktivism som detta nummer av *lambda nordica* fördjupar sig i kan alltså – också – läsas som ett sätt att få syn på hur heterosexism tar sig form i en svensk samtid. Håll till godo!

**FANNY AMBJÖRNSSON OCH JANNE BROMSETH,  
GÄSTREDAKTÖRER**

## REFERENSER

- Ahlsdotter, Maria, Mika Nielsen och Hanna Hannes Hård, redaktörer. 2011. *Åtstört: en antologi om åtstörningar, fett, mat och makt*. Stockholm: ETV förlag.
- Ambjörnsson, Fanny. 2006. *Vad är queer?* Stockholm: Natur och Kultur.
- . 2010. "En säker plats: alternativa familjer, relationsanarki och flersamhet bland unga queeraktivister". I *Barnets familjer ur barnkulturella perspektiv*, redaktör Anne Banér. Stockholm: Centrum för barnkulturforskning.
- . 2011a. "Jag skiter väl i vad dom tycker: om nya utmaningar i öppenhetens decennium". I *Den moderna homofobin*, redaktör Eva Borgström. Göteborg: Kabusa böcker.
- . 2011b. *Rosa: den farliga färgen*. Stockholm: Ordfront.
- . Kommande. "Antropologiska perspektiv på ålder, genus och sexualitet". *SSAG. Antropologisk årsskrift*.
- Ambjörnsson, Fanny, och Janne Bromseth. 2010. "När du gifter dig och får barn: om ålder, heteronormativitet och genus". I *Livslinjer: berättelser om ålder, genus och sexualitet*, redaktörer Fanny Ambjörnsson och Maria Jönsson. Stockholm: Makadam.
- Andersen, Arnfinn J. 2011. "Fra heteroromantikk til mangfoldige lystfellesskap: intimitetens endrede organisering". *Tidskrift for kjønnsforskning* 35.1:3–17.
- Borgström, Eva. 1998. "Queerstudier i USA – och i Sverige?". *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 19.1:8–22.
- . 2011. "Förord". I *Den moderna homofobin*, redaktör Eva Borgström. Göteborg: Kabusa Böcker.
- Brandel, Tobias. 2012. "Pride kidnappas från vänster". *Svenska Dagbladet* 23 juli.
- Bremer, Signe. 2011. *Kroppslinjer: kön, transsexualism och kropp i berättelser om könskorrigering*. Göteborg: Makadam.
- Bromseth, Janne. 2010. "Könskriget". I *Över regnbågen: röster ur en rörelse*, redaktör Anna-Maria Sörberg. Stockholm: Atlas.
- Bromseth, Janne. 2013. "'Som en riktig familj': äldre lesbiska och bisexuella kvinnors berättelser om familj och nära relationer." I *LHBTQ-personer och äldre: nordiska perspektiv*, redaktörer Janne Bromseth och Anna Siverskog. Lund: Studentlitteratur.
- . Kommande a. "'Det viktigaste är ju vännerna': äldre lesbiska och bisexuella feministers berättelser om vänskap och lesbisk feministisk gemenskap över tid och rum". *Tidskrift för genusvetenskap*.
- . Kommande b. "'A family of our own': elder adult lesbian and bisexual women's narratives of family and close relations". *Journal of social gerontology's special issue on lgbt-aging*.
- Buchardt, Mette. 2008. "Separatisme, ikke-separatisme, anti-separatisme". *Trikster* 2. <http://trikster.net/2/buchardt/singlepage/html> (kontrollerad 2013-06-07).
- Dahl, Ulrika. 2008. *Femmes of power: exploding queer femininities*. Med Del LaGrace Volcano. London: Serpent's Tail Press.

- . 2009. "(Re)figuring femme fashion". *lambda nordica* 14.2–3:43–77.
- . 2011. "Queer in the Nordic region: telling (feminist) stories". I *Queer in Europe: contemporary case studies*, redaktörer Lisa Downing och Robert Gillett. Farnham: Ashgate.
- Downing, Lisa, och Robert Gillett. 2011. "Introduction". I *Queer in Europe: contemporary case studies*, redaktörer Lisa Downing och Robert Gillett. Farnham: Ashgate.
- Engdahl, Ulrica. 2010. *Att vara som/den 'en\* är: en etisk diskussion om begreppen rättvisa, erkännande och identitet i en trans\*kontext*. Avhandling, Linköpings universitet.
- Essed, Philomena. 1991. *Understanding everyday racism: an interdisciplinary theory*. Newbury Park: Sage.
- Fraser, Nancy. 1990. "Rethinking the public sphere: a contribution to the critique of actually existing democracy". *Social Text* 25–26:56–80.
- Fraser, Suzanne. 2006. "Poetic world-making: *Queer as folk*, counterpublic speech and the 'reader'". *Sexualities* 9.2:152–70.
- Gustavson, Malena. 2006. *Blandade känslor: bisexuella kvinnors liv och praktik*. Göteborg: Kabusa böcker.
- Göransson, Michelle. 2012. *Materialiserade sexualiteter: om hur normer framträder, förhandlas och ges hållbarhet*. Göteborg: Makadam.
- Halberstam, Judith. 2005. *In a queer time and place: transgender bodies, subcultural lives*. New York: New York University Press.
- Hallgren, Hanna. 2008. *När lesbiska blev kvinnor – när kvinnor blev lesbiska: lesbisk-feministiska kvinnors diskursproduktion rörande kön, sexualitet, kropp och identitet under 1970- och 1980-talen i Sverige*. Göteborg: Kabusa böcker.
- Hemmings, Clare. 2011. *Why stories matter: the political grammar of feminist theory*. Durham: Duke University Press.
- Jagose, Annamarie. 1996. *Queer theory: an introduction*. New York: New York University Press.
- Johansson, Thomas. 2009. *Familjeliv*. Malmö: Liber.
- Kis, Katalin. 2012. "Identity politics, authenticity and romantic love: American tele-cinematic discourses on homosexuality and the Hungarian 'gay boom' of the 2000s". *lambda nordica* 17.4:153–85.
- Kolsjö, Magnus. 2012. "Det är inte queeraktivister som försöker kapa Pride". Newsmill 24 juli. <http://www.newsmill.se/artikel/2012/07/24/det-r-inte-queeraktivister-som-f-rs-ker-kapa-pride> (kontrollerad 2013-06-08).
- Kulick, Don. 2005. "Inledning". I *Queersverige*, redaktör Don Kulick. Stockholm: Natur och Kultur.
- Kulpa, Robert, och Joanna Mizielińska, redaktörer. 2011. *De-centering western sexualities: Central and Eastern European perspectives*. Farnham: Ashgate.
- Letmark, Peter. 2012. "Begreppet queer skapar allt större oenighet". *Dagens Nyheter* 26 juli.

- Lilja, Mona, och Stellan Vinthagen. 2009. "Inledning". I *Motstånd*, redaktörer Mona Lilja och Stellan Vinthagen. Malmö: Liber.
- Lindholm, Margareta, och Arne Nilsson. 2002. *En annan stad: kvinnligt och manligt homoliv 1950–1980*. Stockholm: AlfabetaAnamma.
- Liou, Liang-ya. 2005. "Queer theory and politics in Taiwan: the cultural translation and (re)production of queerness in and beyond Taiwan lesbian/gay/queer activism". *NTU Studies in Language and Literature* 14:123–54.
- Nielsen, Mika. 2009. "Ett kapitalt misstag: om behovet av en queer anti-kapitalism". *Trikster* 4. <http://trikster.net/4/nielsen/singlepage.html> (kontrollerad 2013-06-08).
- Nordfeldt, Ellie. 2012. "Pride symboliserar kamp, inte fest". *Stockholms Fria* 27 juli.
- Olovsdotter Lööv, Anna. 2008. "Dragkingkulturen: kvinnokulturens queera brorsa". *Trikster* 1. <http://trikster.net/1/olovsdotter/singlepage.html> (kontrollerad 2013-06-08).
- Rosenberg, Tiina. 2002. *Queerfeministisk agenda*. Stockholm: Atlas förlag.
- . 2008. "Om queerfeministisk politik". *Trikster* 1. <http://trikster.net/1/rosenberg/singlepage.html> (kontrollerad 2013-06-08).
- Rosencil, Sasha, och Shelley Budgeon. 2004. "Cultures of intimacy and care beyond 'the family': personal life and social change in the early 21st Century". *Current Sociology* 52.2:135–59.
- Rydström, Jens. 2004. "Från fula gubbar till goda föräldrar: synen på sexualitet och genus i lagstiftning och debatt 1944–2004". I *I den akademiska garderoben*, redaktörer Anna-Clara Olsson och Caroline Olsson. Stockholm: Atlas.
- Scott, James C. 1985. *Weapons of the weak: everyday forms of peasant resistance*. New Haven: Yale University Press.
- . 1992. *Domination and the arts of resistance: hidden transcripts*. New Haven: Yale University Press.
- Szulc, Łukasz. 2012. "From queer to gay to Queer.PL: the names we dare to speak in Poland". *lambda nordica* 17.4:65–125.
- Sörberg, Anna-Maria, redaktör. 2010. *Över regnbågen: röster ur en rörelse*. Stockholm: Atlas.
- Tiby, Eva (1999). *Hatbrott?: homosexuella kvinnors och mäns berättelser om utsatthet för brott*. Avhandling, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- . 2010. "Upplevelser av utsatthet för hatbrott". I *Hon, hen, han: en analys av hälsosituationen för homo- och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner*. Ungdomsstyrelsens skriftserie 2010:2.
- Tiby, Eva, och Anna-Maria Sörberg. 2006. *En studie av homofoba hatbrott i Sverige*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Warner, Michael. 2000. *The trouble with normal: sex, politics and the ethics of queer life*. Cambridge: Harvard University Press.
- Wasshede, Cathrin. 2010. *Passionerad politik: om motstånd mot heteronormativ könsmakt*. Malmö: Bokbox.

- Welker, James, och Lucetta Kam. 2006. "Introduction: of queer import(s): sexualities, genders and rights in Asia". *Intersections: Gender, History and Culture in the Asian Context* 14. <http://intersections.anu.edu.au/issue14/introduction.htm> (kontrollerad 2013-06-07).
- Weston, Kath. 1991. *Families we choose: lesbians, gays, kinship*. New York: Columbia University Press.
- Wickman, Jan. 2010. "Queer activism: what might that be?". *Trikster* 4. <http://trikster.net/4/wickman/singlepage.html> (kontrollerad 2013-06-08).

## NOTER

1. Projektet "Queerkids, baby-butchar och lesbianer. Livsvillkor och motståndsstrategier bland två generationer HBT-kvinnor", som finansierats av Forskningsrådet för Arbetsliv och Socialvetenskap, är uppdelat i två delprojekt – det ena fokuserar unga LHBTQ-personer och queeraktivister mellan 19 och 30 år, det andra fokuserar äldre lesbiska, bisexuella kvinnor och transpersoner 65 år och äldre. Studierna bygger på intervjuer och deltagande observation i olika miljöer där dessa människor lever och rör sig – ca 35 intervjuer med enskilda personer samt 7 gruppintervjuer (varav två skedde med deltagare från båda grupperna).
2. Transsexualism är dock fortfarande en sjukdomsdiagnos som förutsätts för att få tillgång till könskorrigering och juridiskt könsbyte.
3. För att i mesta möjliga mån säkra de intervjuade personernas anonymitet är personnamnen som används pseudonymer.